

*Ліпинський В. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,**директор**Навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів*

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ЕФЕКТИВНОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНИХ ПРАВОВИХ НОРМ

Анотація. У статті на підставі аналізу низки доктринальних джерел встановлено сутність ефективності тлумачення адміністративно-деліктних правових норм. Зауважено, що цілісність поняття «ефективність тлумачення адміністративно-деліктних норм права» забезпечується такими складовими аспектами: загальносоціальний, який передбачає критерії та показники, що відображають рівень реалізації прав і свобод особи; цільовий, який передбачає аналіз співвідношення мети (цілей) інтерпретації норми адміністративно-деліктного права і реальних результатів правотлумачної діяльності; утилітарний, що позначається настанням позитивних правових наслідків у соціальній, економічній, політичній сферах суспільства та держави з найменшими втратами; політичний, який визначає рівень сприяння відповідної правотлумачної діяльності досягненню цілей, завдань та функцій держави (забезпечення правопорядку та захист законності загалом, забезпечення громадської безпеки та порядку, охорона прав і свобод громадян тощо); конфліктний, який оцінює ефективність тлумачення адміністративно-деліктних норм права залежно від наслідків, що настали в результаті ухвалення акта офіційного тлумачення, а саме зниження рівня конфліктності у певній соціальній групі, колективі або суспільстві загалом тощо; економічний, що відбиває рівень витрат на здійснення правотлумачної діяльності та їх відповідність досягнутим результатам (надходження від адміністративних стягнень тощо); поведінковий, що визначає ефективність тлумачення адміністративно-деліктних норм права залежно від придатності відповідних результатів інтерпретації сприяти позитивній активності суб'єктів відповідних правовідносин.

Ключові слова: адміністративно-деліктні норми права, зміст, ефективність, тлумачення, сутність.

Постановка проблеми. У більшості наукових джерел, присвячених різноманітним аспектам тлумачення права, цілком слушно акцентується увага на його важливості для результатів правозастосування, наголосуються на особливій ролі інтерпретаційної практики у підвищенні якості правотворчості, підкреслюється вагомість тлумачення для реалізації правового статусу особи тощо. Безумовно, не заперечуються ці факти в нашому дослідженні, але водночас ми схильні до думки про те, що позитивний вплив правотлумачної діяльності визначається рівнем її ефективності, який, на жаль, не завжди досягається тлумачем або правозастовником.

Слід констатувати, що ефективність тлумачення правових норм як окремий предмет наукових досліджень нині не привертає таку увагу дослідників, як проблематика ефективності правових норм загалом, що, зокрема, частково пояснює відсутність

обґрунтованого аналізу причин низької якості здійсненого тлумачення в тому чи іншому випадку, що особливо гостро позначається на результатах офіційного тлумачення, яке має часом вирішальне значення для прав і свобод людини й ступеня їх реалізації.

Мета статті. Визначаючи певну «пальму першості» за дослідженням загальних питань ефективності права, зазначаємо, що проблема ефективності тлумачення правових норм, безперечно, є їх (питань) невід'ємною частиною, а її досить низький рівень вивченості пояснюється її винятковою складністю, що, до речі, стало вирішальним у виборі вектору нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначені вище обставини також визначили алгоритм дослідження вибраного предмета, відправною точкою якого є загальнотеоретичні аспекти ефективності як наукової категорії, а також узгальнення різних підходів до розуміння ефективності в праві.

У тлумачних словниках ефективність (від лат. «effectus» – «виконання», «дія») розкривається як характеристика якого-небудь об'єкта (пристрою, процесу, заходу, виду діяльності), що відображає його суспільну користь, продуктивність та інші позитивні якості; у системах обробки інформації – швидкість оброблення одиниці інформації, питомі витрати на оброблення одиниці інформації; а слово «ефективний» визначається як такий, що приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект; який викликає ефект (наприклад, ефективна доза опромінення) [1, с. 358]. Як зазначає Х.А. Джавадов, на сучасному етапі розвитку суспільства термін «ефективність» універсальний. Його застосовують у всіх сферах людської діяльності, зокрема економіці, політиці, науці, техніці, культурі [2, с. 137].

У філософії під ефективністю розуміється здатність діючої причини зробити певний ефект. Філософська література ефективності характеризує як цілеспрямовані дії; відзначає зв'язок ефективності зі свідомою діяльністю людей, підкреслює, що ефективність являє собою ступінь близькості до дійсності «другого роду», що здійснюється людиною; ефективність виступає мірою можливості, але не будь-якої, а тієї, яка виражає мету людини, реалізує її ідею, тобто ефективність – це міра можливості з точки зору її близькості до найбільш доцільного, необхідного (потрібного) людині результату [3, с. 45–47; 4, с. 162–163].

Ефективність у праві досліджується вченими-юристами в аспекті різних форм та видів правової діяльності, правових явищ та процесів. Так, у фокусі уваги дослідників перебувають загальні питання сутності та особливостей ефективності права загалом [5; 6; 7; 8; 9; 10], ефективності законодавства [11; 12], правової норми та їх галузевих різновидів [13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26], правового регулювання [27; 28; 29; 30],

методів права [31; 32; 33], правозастосовчої діяльності [34; 35; 36], реалізації норм права, зокрема адміністративно-правових норм [37; 38], правотворчості [39] тощо [40, с. 126].

Погоджуючись з О.Л. Скрябіним, зауважимо, що в юридичній науці можна визначити два основних етапи дослідження ефективності правових норм та правового регулювання. Перший етап (60–80-ті рр. минулого століття) характеризувався такими основними напрямками вивчення цієї проблеми, як вироблення універсального визначення ефективності; встановлення її критеріїв і показників; співвідношення ефективності із суміжними явищами (економічність, корисність, істинність тощо); визначення способів вимірювання ефективності; виділення основних умов забезпечення ефективності. Настання другого етапу вивчення проблеми ефективності, який почався в 90-і рр. ХХ ст. і продовжується досі, пов'язано з істотними змінами, що відбулися в правовій системі нашого суспільства та її окремих елементах в цей період. Цей етап відзначається появою нових підходів до поняття ефективності, визначення критеріїв і показників ефективності, прийомів і способів її вимірювання [41, с. 50–51].

Як слушно зазначає О.М. Куракін, сучасна теоретико-правова наука характеризує поняття «ефективність» у таких варіаціях: визначення ефективності як співвідношення мети та фактично досягнутого результату; функціонально-цільовий або причинно-функціонально-цільовий підхід; тлумачення ефективності як здатності приводити суспільні відносини до позитивних результатів [28, с. 7].

Зокрема, В.М. Баранов стверджував, що родовим для ефективності норм права є поняття «властивість», а не «відношення», оскільки ефективність – саме властивість, а не стан правової норми. В.М. Баранов вважав, що можна говорити про стан реалізації цієї властивості юридичних норм, але не визначати її через філософське поняття «стан», яке в юридичній літературі є маловивченим [42, с. 284]. Критикуючи окремі підходи до розуміння ефективності у праві, вчений звертав увагу на те, що, наприклад, у визначенні ефективності правових норм як співвідношення фактично досягнутого результату їх дії і мети, для досягнення якої ці норми були прийняті, не проводиться чітка межа між поняттями «ефективність» і «ефект». Однак негативним може бути іноді лише ефект дії норми права, на відміну від якого ефективність норми права є саме позитивною результативністю її впливу, внаслідок чого про неї можна говорити лише в разі переважання позитивних наслідків її реалізації над негативними [42, с. 284]. Таким чином, на думку В.М. Баранова, ефективність правової норми – це така властивість, яка виражає міру її придатності своєчасно за певних соціальних витрат викликати досягнення конкретного науково обґрунтованого позитивного результату [42, с. 286–287].

ВіВ. Глазирін, В.М. Кудрявцев, І.С. Самошенко, В.І. Никитинський вважають, що під ефективністю правових норм розуміється співвідношення фактично досягнутого результату їх дії і мети, для досягнення якої ці норми були прийняті [14, с. 22]. На думку вчених, за виключно праксеологічного підходу поза увагою дослідника залишаються питання про те, чи об'єктивно правильно вибрано мету норми або вона несе на собі «печатку» суб'єктивізму? За такого підходу, як вони відзначали, криється обмеженість праксеології та її категорій, що використовуються для характеристики дії правової норми. Саме тому така характеристика лише з точки зору праксеології є недостатньою. На

думку вчених, слід обов'язково передбачити доповнення праксеологічних характеристик правової норми у відповідних дослідженнях аксіологічними характеристиками, які виражаються категорією соціальної цінності права, норми права [14, с. 70].

С.О. Жинкін зауважує, що хоча цільова концепція ефективності правових норм є важливим досягненням юридичної науки, однак її недоліком можна вважати те, що цілі законодавця трактуються як якийсь абсолютний ідеал, до якого необхідно прагнути. Досягнення будь-яких цілей, поставлених законодавцем, буде в такому разі абсолютним показником того, що право як соціальний регулятор ефективно, незалежно від того, які прямі і непрямі, близькі та віддалені соціальні витрати викликало досягнення цієї мети [43, с. 12–13]. Іншими словами, на думку вченого, визначення ефективності права вимагає плюралістичного підходу [10, с. 49]. На переконання дослідника, ефективність права як соціально-духовного регулятора означає відносно конкретної людини стійкий і результативний вплив права на психічні процеси, на внутрішній світ, а також результативне забезпечення правом соціально позитивної самореалізації індивіда. Загалом він пропонує розглядати ефективність права як успішне «обслуговування» ним суспільного розвитку, дієве регулювання соціального життя і психічних процесів, що супроводжують соціальне життя, як забезпечення правом спадкоємності соціально-культурних цінностей і водночас соціального, духовного, культурного, економічного та іншого динамізму. На думку вченого, ефективність може бути також розглянута в широкому соціально-філософському сенсі як пошук безпечного, такого, що постійно вдосконалюється, вигідного для окремих індивідів і суспільства загалом способу соціального існування людини. Таким чином, як підкреслює С.О. Жинкін, поняття ефективності права надзвичайно багатоаспектне, що має сприяти більш глибокому і повному розумінню цього соціального, психологічного та правового феномена [43, с. 35; 4, с. 172].

Натомість В.В. Лапасаєва, яка загалом також критично ставилась до визначення ефективності як співвідношення мети та фактично досягнутого результату, стверджує, що було б неправильно продовжувати трактувати ефективність закону як співвідношення результату дії норми і приписаних їй неправових (економічних, політичних, ідеологічних тощо) цілей. У напрямі сучасного розуміння сутності закону ефективність законодавства слід вимірювати його внеском у зміцнення правових засад державного і суспільного життя, у формування і розвиток елементів свободи в суспільних відносинах, в реалізацію прав і свобод людини і громадянина [44]. На переконання вченої, наукова розвідка ефективності дії законодавства, що здійснюється в процесі правового моніторингу, має бути спрямована на визначення ступеня ефективності досліджуваного законодавства і на вироблення пропозицій щодо підвищення його ефективності. Для вирішення першого завдання необхідно мати критерії ефективності дії законодавства і засновані на них показники, що дають змогу вимірювати ефективність законодавства в ході емпіричного дослідження [45, с. 269].

Як вважає В.В. Лапасаєва, ефективність законодавства – це результативна характеристика його дії, яка свідчить про здатність законодавства в процесі його реалізації вирішувати відповідні соціально-правові проблеми з урахуванням витрачених на це ресурсів державного примусу. Ця загальна формулювання, як правильно зауважує вчена, наповнюється конкретним пра-

вовим змістом залежно від того, що ми розуміємо під цілями правової норми (іншими словами, під цілями права). Різні трактування цілей права обумовлюють різні концепції ефективності дії правової норми [45, с. 269].

Виходячи з наведених, а також інших аргументів, В.В. Лапаєва, вважає, що під ефективністю дії законодавчого акта слід розуміти ступінь відповідності рівня конфліктності регульованих ним відносин оптимальному рівню конфліктності в тій чи іншій сфері суспільного життя. Таке визначення піддається емпіричній верифікації, тобто ефективність норми в такому розумінні може бути виявлена і виміряна в процесі емпіричного дослідження [45, с. 284].

Галузеві наукові дослідження питань ефективності правових норм, як нами вже зазначалося, також не втрачають своєї актуальності. Не є винятком адміністративно-правові дослідження. Зокрема, на підставі аналізу ресурсу трьох базових компонентів ефективності (результат (ефект), який, на її думку, у прив'язці до реалізації норм адміністративного права може бути позитивним, оптимальним, раціональним; умови (ступінь їх забезпечення); мінімальність ресурсу для їх досягнення), а також із опрацюванням положень вітчизняної галузевої доктрини, чинного вітчизняного адміністративного законодавства, судової, адміністративної практики І.В. Болокан сформулювала визначення ефективності реалізації норм адміністративного права [38, с. 18] як відносного показника позитивного та негативного результату дії норми для суб'єкта нормотворення та конкретних суб'єктів втілення адміністративно-правових норм у життя, що пов'язаний зі специфічною метою, суб'єктивними мотивами здійснення відповідної поведінки конкретними суб'єктами реалізації [46, с. 28].

Вчена вважає, що «слід відрізнити ефективність щодо будь-якої з інших правових категорій, та ефективність реалізації». На думку вченої, ефективність реалізації норм адміністративного права пов'язана з ефективністю нормотворчості та ефективністю правового регулювання загалом. Крім того, ефективність саме реалізації галузевих норм завжди безпосередньо пов'язана із суб'єктом реалізації, точніше, з його поведінкою, адже саме завдяки останньому норма втілюється у життя, абстрактні положення норми стають конкретними правовідносинами, а ефективність може бути полярною (і позитивною, і негативною одночасно) стосовно різних суб'єктів адміністративного права [46, с. 28].

С.В. Шахов, розмірковуючи про сучасний стан та подальший розвиток теорії ефективності у праві, цілком слушно стверджує, що «загальною тенденцією відповідних наукових розвідок є акцент дослідників в розумінні ефективності права та інших правових явищ на прив'язці цілей права до результатів їх досягнення. Слабкість цієї концепції, на нашу думку, полягає у тому, що, як доведено історією, не завжди цілі, які, зокрема, визначаються державою, відповідають духу права як такого соціального регулятора, який оптимально з точки зору суспільних інтересів і загальносоціальних цінностей впорядковує суспільні відносини. Саме тому сформований ще в радянський період розвитку юридичної науки так званий цільовий підхід до визначення ефективності права (правової норми, правового регулювання тощо) підлягає удосконаленню» [40, с. 143].

Вже в аспекті роздумів про ефективність норм адміністративного права С.В. Шахов зауважує, що нерозривний зв'язок таких якостей адміністративного права, як його ефективність

і соціальна цінність, ефективність та істинність його норм, має особливе, фундаментальне значення в контексті розуміння сутності та змісту категорії «ефективність норм адміністративного права». Саме тому, як підкреслює дослідник, дуже важливо в сутність ефективності адміністративно-правової норми, її характеристики «вплітати» аксіологічний аспект, а її показники наповнювати змістом людиноцентричного значення [47, с. 103–109]. «Якщо висловлюватися більш точно, то ми переконані, що оцінювати ефективність норми адміністративного права перш за все необхідно за її придатністю забезпечувати реалізацію прав і свобод людини в публічній сфері. При цьому зауважимо, що разом з цим аспектом незаперечне значення мають і цільовий, і політичний, і економічний, і психологічний та інші контексти ефективності адміністративно-правової норми», – зазначає вчений [40, с. 144].

Виходячи з цього, найбільш цілісним С.В. Шахов вважає погляд на ефективність адміністративно-правової норми з точки зору таких аспектів:

1) людиноцентричний, який враховує придатність адміністративно-правової норми забезпечувати реалізацію прав і свобод особи в публічній сфері; слід відзначити, що ми свідомі того, що не всі норми адміністративного права з огляду на їх спрямованість та конкретний зміст покликані забезпечувати реалізацію адміністративно-правового статусу особи; звісно, тут перш за все йдеться про ті норми, які визначають обсяг та порядок здійснення повноважень суб'єктами публічного адміністрування, характер та зміст адміністративних стягнень, закріплюють права та обов'язки особи під час провадження різноманітних адміністративних процедур, зокрема одержання адміністративних послуг, звернення приватних осіб до суб'єктів публічної адміністрації;

2) економічний, що, наприклад, відбиває рівень фінансових та інших затрат унаслідок використання конкретної адміністративно-правової норми або їх сукупності, наочно демонструє як рівень реалізації права особи на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, так і рівень реалізації фіскальної функції держави, зокрема наповнення державного бюджету за рахунок стягнення адміністративних штрафів, конфіскації майна тощо;

3) політичний, який визначає рівень сприяння конкретних норм адміністративного права досягненню цілей і виконанню завдань держави, рівень їх можливостей забезпечувати виконання державою своїх внутрішніх та зовнішніх функцій (забезпечення національної безпеки та оборони, забезпечення правопорядку та захист законності, охорона прав і свобод громадян тощо);

4) психологічний, який означає її перцепцію суспільною свідомістю, морально-психологічне ставлення адресата адміністративно-правової норми до останньої, його сприйняття норми права як обов'язкової до виконання;

5) аксіологічний, що пов'язує ефективність адміністративно-правової норми із соціальними цінностями; з одного боку, він відповідає на питання про якість досягнутого рівня взаємозв'язку між конкретною адміністративно-правовою нормою та правом як інструментальною цінністю, а з іншого боку, відображає глибину забезпечення в нормі адміністративного права загальносоціальних цінностей, відбиває рівень відповідності права потребам та інтересам соціальних груп і суспільства загалом;

6) цільовий, який передбачає аналіз співвідношення мети (цілей) норми адміністративного права і реальних результатів її реалізації суб'єктами (зокрема, додержання, виконання, застосування, використання);

7) утилітарний, що позначається настанням передбачених позитивних правових наслідків, позитивних трансформацій у соціальній, економічній, політичній сфері суспільства та держави з найменшими втратами часового, матеріального та організаційного характеру;

8) поведінковий, що визначає ефективність адміністративно-правової норми залежно від її придатності до сприяння правомірній активності суб'єктів адміністративного права та здатності перешкоджати антигромадській поведінці;

9) конфліктний, який з'ясує ефективність норми адміністративного права залежно від наслідків її реалізації, що приводять до зниження рівня конфліктності в суспільстві загалом, у певній соціальній групі, колективі тощо [4, с. 190–192].

О.В. Шмалій ефективність адміністративно-правової норми бачить у тому, наскільки виражене в її диспозиції правило поведінки сприяє досягненню цілей правового регулювання суспільних відносин у певних соціально-економічних умовах. Зазначені цілі як виявлені в результаті нормотворчої діяльності соціальні потреби виступають детермінантною правового впливу. Натомість об'єктивізація мети досягається шляхом правозастосовної діяльності, в результаті якої норма права набуває конкретної форми реалізації [48, с. 24].

Не залишала осторонь своєї уваги адміністративно-правова наука ефективність адміністративно-деліктних норм права. На доктринальному рівні цей блок проблеми вивчає О.С. Рогачова, яка пропонує розглядати зазначену ефективність відразу в декількох аспектах, зокрема таких:

1) цільовий аспект – це співвідношення цілей норми адміністративно-деліктного права і реальних результатів її застосування;

2) соціальний аспект ефективності норми адміністративно-деліктного права – це відповідність норми адміністративно-деліктного права соціальним інтересам; він зумовлений правильним визначенням мети адміністративного стягнення, вибором його виду і змісту, спрямованого на зниження рівня соціально шкідливої конфліктності у сфері відносин щодо встановлення і застосування адміністративної відповідальності;

3) економічний аспект ефективності норм адміністративно-деліктного права, що виражається у забезпеченні економічної вигоди для держави норм адміністративно-деліктного права; настання наслідків у вигляді призначення адміністративного стягнення має відбуватися з найменшими витратами організаційних, матеріальних, часових ресурсів;

4) психологічний аспект ефективності норми адміністративно-деліктного права, що виражається в тому, що вони впливають перш за все на самого правопорушника, а також у тому, щоб з огляду на комунікативний устрій суспільних відносин за допомогою емоційних навантажень сформувати в інших осіб адекватну позицію щодо усвідомлення (вчиняти або не вчиняти ті чи інші адміністративно-карні діяння); у зв'язку з цим психологічний аспект ефективності включає ступінь формування у конкретних індивідів і їх груп активної громадянської позиції, бажання добровільно виконувати, дотримуватися, використовувати і застосовувати ті чи інші норми [49, с. 11–12].

О.С. Рогачова окреслені нею аспекти ефективності адміністративно-деліктних норм (цільовий аспект, соціальний аспект, економічний аспект, психологічний аспект) розглядає одночасно як основні критерії, на яких має базуватися діяльність уповноважених суб'єктів щодо створення, зміни або скасування адміністративно-деліктних норм задля вдосконалення законодавства про адміністративні правопорушення [49, с. 11–12].

В рамках дослідження ефективності окремих складових частин адміністративно-деліктної норми права вирізняються своєю ґрунтовністю наукові роботи І.І. Веремеєнка. Так, радянський учений-адміністративіст визначав ефективність адміністративно-правових санкцій через співвідношення результату, досягнутого завдяки впливу санкції, та її мети [50, с. 185]. Як критерії ефективності адміністративно-правових санкцій І.І. Веремеєнко позначав пов'язаність загальнопопереджувального впливу на осіб, потенційно схильних до скоєння правопорушень, та загальнопревентивного результату дії тієї чи іншої санкції; приватно-попереджувальний вплив на правопорушника та приватно-попереджувальний результат; перевиховання правопорушника та інших схильних до правопорушень осіб щодо неухильного дотримання законів, поваги прав, свобод, інтересів інших осіб та виховного результату [50, с. 181]. І.І. Веремеєнко пропонував перелік спеціальних (щодо адміністративно-деліктних норм права) показників. Зокрема, дослідник виокремлював три основних напрями загальнопопереджувального впливу санкцій (психологічний вплив, який здійснює наявність самого факту існування санкції та, відповідно, потенційної можливості її застосування до суб'єктів права; психологічний вплив санкції на суб'єктів права після застосування її до близьких чи знайомих цього суб'єкта; сукупний психологічний вплив за обома наведеними вище напрямками) [50, с. 182–183].

Підсумовуючи огляд доктринальних підходів до дослідження сутності та змісту інтерпретації правових норм, відзначимо, що ми підтримуємо ідею комплексного погляду на ефективність норми права. Узагальнений аналіз наведених вище думок щодо цього підтверджує тезу про те, що нині домінуючим у правовій науці залишається цільовий підхід до розуміння ефективності у праві. У деяких джерелах акцент робиться на так званому утилітарному розумінні ефективності, конфліктному аспекті тощо, позаяк у сучасних правових дослідженнях в царині теорії ефективності права та правових явищ все більше й більше висловлюється думка про необхідність комплексної оцінки правової норми (правового регулювання, методів тощо), яка передбачає не тільки розгляд ефективності як цілісної багатоаспектної категорії, але й відповідну більш розгалужену систему критеріїв та показників оцінювання правової норми щодо її ефективності. Такий підхід є абсолютно виправданим, оскільки дає можливість оцінити правову норму в тій чи іншій площині її прояву, на різних стадіях та формах правореалізації тощо. Таким чином, варто визнати, що все ж таки уявлення про ефективність правових норм виключно в аспекті утилітарного, цільового або іншого підходу є певною мірою обмеженим, отже, більш виправдано говорити про ідею комплексного аналізу оцінки ефективності норм права.

Крім усього іншого, відзначимо те, що не завжди, як нам видається, вчені правильно розуміють сутність ефективності як такої. Наприклад, дуже часто зустрічається думка про те, що ефективність має певні рівні, ступені, або йдеться про низьку

ефективність. Однак, як правильно відзначає С.В. Шахов, «варто уникати методологічної помилки, яка полягає в отождоженні слів «ефективність» та «ефект» та у тезі, що показником ефективності дії адміністративно-правової норми є як позитивні, так і негативні наслідки, інакше кажучи, не варто здійснювати аналіз ефективності певного правового явища як характеристики, що має кілька ступенів оцінювання: від високої результативності, раціональності та дієвості (найвищий ступінь ефективності) до його неефективності (найнижчий ступінь), оскільки неефективність правової норми є іншою, окремою її характеристикою» [4, с. 229–230]. Іншими словами, не варто змішувати ефективність з її протилежністю, тобто неефективністю, оскільки в такому разі ми втрачаємо сенс цієї категорії, ретушуючи її справжнє значення для оцінювання норми.

Повертаючись до раніше озвученої нами тези про недоцільність вивчення питань ефективності тлумачення норм права, зокрема адміністративно-деліктних, проілюструємо ті нечисленні роботи, в яких все ж таки ці питання піднімаються досить змістовною мірою або в більш-менш конкретному ракурсі. Так, Я.М. Колоколов, досліджуючи аутентичне офіційне тлумачення норм права, приділяє окрему увагу сутності та критеріям ефективності цього процесу. Вчений, зокрема, стверджує, що ефективність автентичного тлумачення норм права залежить від стабільності суспільства, законності, дотримання конституційних норм [51, с. 188], а також є найважливішою властивістю цієї особливої форми правотворчої діяльності. Як зазначає вчений, про результати тлумачення загалом і автентичного тлумачення зокрема судять переважно лише за кількістю логічних помилок, однак зустрічаються інші підходи до оцінки правотворчої і правотлумачної діяльності. Авторів актів тлумачення часто звинувачують у некомпетентності. Як правильно підкреслює Я.М. Колоколов, аналіз подібних оцінок їх роботи показує, що значною мірою вони мають «смаковий» характер, бо науково обґрунтованих критеріїв результатів автентичного тлумачення, його ефективності нині просто не існує [51, с. 207].

На переконання Я.М. Колоколова, до визначення поняття ефективності функціонування такого соціально-правового інституту, як автентичне тлумачення, необхідно підходити із системних позицій, за яких організаційна і процесуальна діяльність у ході автентичного тлумачення, що регулюють її норми, розглядаються як єдина ціла організація, яка функціонує в інтересах досягнення заздалегідь запланованої соціально-політичної мети [51, с. 209].

О.Л. Скрябін ефективність інтерпретаційного акта визначає як детерміноване різноманітними об'єктивними та суб'єктивними факторами співвідношення фактичних результатів дії акта й тих цілей, для досягнення яких він створюється [41, с. 55]. Отже, О.Л. Скрябін є прихильником традиційного погляду на ефективність у праві, а саме так званого цільового підходу. На підставі цього розуміння вчений виділяє такі основні риси, що характеризують ефективність інтерпретаційних актів.

Ефективність актів тлумачення фактично є співвідношенням результатів їх дії і цілей, які ставляться під час створення цих актів. Таке розуміння ефективності передбачає необхідність порівняння двох основних категорій: «результат» і «мета». Чим більше результат дії акта інтерпретації відповідає його цілям, тим більше ефективністю, якою він володіє.

Ефективність інтерпретаційних актів проявляється і встановлюється в процесі реалізації цих актів. Саме під час втілення актів тлумачення в життя з'являються певні результати, які можна співвіднести з цілями створення таких актів. Причому діяльність щодо реалізації актів тлумачення, взята у єдності з накопиченим на її основі досвідом, являє собою певний різновид юридичної практики.

Цілі прийняття актів тлумачення виступають у ролі критеріїв оцінки їх ефективності. Визначити ефективність інтерпретаційних актів без виявлення цілей їх створення неможливо.

Результати дії інтерпретаційного акта необхідно розглядати як показник ефективності. Вони виражаються в реальних змінах, що відбулися в правовій регламентації суспільних відносин, і пов'язані із задоволенням певних потреб та інтересів людей, їх колективів та організацій, зі впливом на різноманітні сфери суспільного життя.

Як результат дії інтерпретаційного акта, так і загалом його ефективність залежать від різноманітних об'єктивних і суб'єктивних факторів, що належать до різних сфер суспільного життя, зокрема правової, політичної, економічної, соціальної, духовної. Ці фактори впливають на процес реалізації акта тлумачення різними способами і з різною силою. Вони або сприяють підвищенню рівня ефективності розглянутих актів, або, навпаки, його знижують [41, с. 55–58].

Визнаючи безумовну користь для правової науки зроблених зазначеними вченими умовиводів, відзначимо, що деякі з цих положень не можуть претендувати на абсолютність з таких міркувань. По-перше, як уже неодноразово підкреслювалося, оцінка ефективності правотлумачної діяльності вимагає комплексного підходу і не повинна обмежуватися лише тими критеріями, що передбачають оцінку рівня між досягнутими результатами, та виключно метою інтерпретації, хоча цей критерій, безперечно, є одним із основних. По-друге, у нашому розумінні ефективність є властивістю позитивною, досягнення якої підкреслює істинність норми права. Натомість факт спотворення змісту норми та її призначення під час інтерпретації вже свідчить про недосконалість процесу тлумачення та його неефективність і є не властивістю інтерпретації, а його негативними результатами. Отже, вкотре наголосимо на помилковості змішування понять «ефективність» та «неефективність» під час оцінювання правотлумачної діяльності. По-третє, у деяких тезах про критерії ефективності інтерпретаційної діяльності (зокрема, Я.М. Колоколова) фактично йдеться про якісні характеристики акту тлумачення, що відображають іншу властивість правотлумачної діяльності – її якість.

Висновки. Висловлюючи власну позицію щодо поняття ефективності тлумачення адміністративно-деліктних норм права, наголосимо на тому, що у нашому розумінні ефективність як категорія має багатоаспектний характер, є позитивною властивістю правотлумачної діяльності, яка залежить від низки факторів (реальність та дієвість демократичних засад управління суспільством, стабільність політичної системи держави, незалежність та самостійність судової гілки влади, відсутність політичного впливу на суб'єктів тлумачення, корупційних ризиків, якість правотворчості, рівень правосвідомості та правової культури суб'єктів правовідносин тощо).

Враховуючи те, що правотлумачна діяльність є важливим та неодмінним елементом правореалізаційного механізму, який є самостійною системою, що взаємодіє з іншими соці-

альними системами, зазначаємо, що її ефективність є умовою (причиною, наслідком тощо) ефективності системи права загалом, його методів, норм, будь-якої правової діяльності тощо. У цьому аспекті надзвичайно влучними є слова О.О. Богданова про те, що в тут «відбувається «складання активностей». При цьому давно встановлено, що активності елементів соціальної системи «складаються», але не арифметично, а системно, під впливом системоутворюючих чинників. Особливо слід звернути увагу на те, що робота системи являє собою постійне відтворення функціонального ефекту, який зводиться до здатності системи робити те, що принципово не може зробити кожен її окремий елемент. Функціональний ефект базується на спорідненості та відмінності властивостей елементів, на різноманітні взаємодії між ними, їх інтегрованості» [52, с. 85–88]. Іншими словами, функціональний ефект системи «правотворчість і правотлумачення» може бути обумовлений як ефективною роботою відразу всіх елементів системи, так і здатністю одних елементів системи компенсувати порівняно низьку ефективність інших [51, с. 208].

Враховуючи зазначене, цілком логічно вважаємо гіпотезу про те, що ефективність тлумачення правових норм має ті самі вихідні складові частини та аспекти, що ефективність права (його норм), правотворчості та правового регулювання загалом, звісно, з поправкою на свої критеріальні та «показникові» акценти. У зв'язку з цим, а також з огляду на наукові здобутки С.В. Шахова, О.С. Рогачової, О.Л. Скрябіна, С.О. Жинкіна вбачається, що цілісність поняття «ефективність тлумачення адміністративно-деліктних норм права» забезпечується такими складовими її аспектами:

- загальносоціальний, який передбачає критерії та показники, що відображають рівень реалізації прав і свобод особи;
- цільовий, який передбачає аналіз співвідношення мети (цілей) інтерпретації норми адміністративно-деліктного права і реальних результатів правотлумачної діяльності;
- утилітарний, що позначається настанням позитивних правових наслідків у соціальній, економічній, політичній сфері суспільства та держави з найменшими втратами;
- політичний, який визначає рівень сприяння відповідної правотлумачної діяльності досягненню цілей, завдань та функцій держави (забезпечення правопорядку та захист законності загалом, забезпечення громадської безпеки та порядку, охорона прав і свобод громадян тощо);
- конфліктний, який оцінює ефективність тлумачення адміністративно-деліктних норм права залежно від наслідків, що настали в результаті ухвалення акта офіційного тлумачення, а саме зниження рівня конфліктності у певній соціальній групі, колективі або у суспільстві загалом;
- економічний, що відбиває рівень витрат на здійснення правотлумачної діяльності та їх відповідність досягнутим результатам (надходження від адміністративних стягнень тощо);
- поведінковий, що визначає ефективність тлумачення адміністративно-деліктних норм права залежно від придатності відповідних результатів інтерпретації сприяти позитивній активності суб'єктів відповідних правовідносин¹.

¹ Слід наголосити на тому, що ефективність тлумачення адміністративно-деліктних норм права не обмежується окресленими вище аспектами і насправді має інші прояви та системи оцінювання, але запропоновані вважаються нами основними.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голова ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2001. 1440 с.
2. Джавадов Х.А. Отдельные аспекты имплементации понятия «эффективность» в понятийно-категориальный аппарат гражданского процесса. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 133–137.
3. Андрущенко М.Н. Понятие эффективности и его философский смысл. *Ученые записки кафедр общественных наук вузов г. Ленинграда. Серия «Философия»*. Вып. 12 : Философские и социологические исследования. Ленинград, 1971. С. 42–53.
4. Шахов С.В. Нормы административного права: теоретико-правовые аспекты эффективности : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07. Дніпро, 2020. 442 с.
5. Лебедев М.П. Об эффективности воздействия социалистического права на общественные отношения. *Советское государство и право*. 1963. № 1. С. 22–31.
6. Пелевин С.М. Эффективность права и дальнейшее совершенствование законодательства о разводах. *Правоведение*. 1971. № 1. С. 95–104.
7. Лапаева В.В. Эффективность действия права. *Проблемы общей теории права и государства* : учебник / под. общ. ред. В.С. Нерсесянца. Москва, 2004. 612 с.
8. Пунченко С.И. Социальная эффективность права в современной России (теоретический аспект) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.14. Краснодар, 2016. 169 с.
9. Пунченко С.И. Социальная эффективность права в современной России (теоретический аспект) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2012. 28 с.
10. Жинкин С.А. Эффективность права: антропологическое и ценностное измерение : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01. Краснодар, 2009. 401 с.
11. Самощенко И.С., Никитинский В.И. Изучение эффективности действующего законодательства. *Советское государство и право*. 1969. № 8. С. 3–11.
12. Головченко В.М. Эффективность законодательства: проблемы оценки та вимірювання. *Юридичний вісник України*. 2002. № 42 (382). С. 9.
13. Пашков А.С. Эффективность действия правовых норм. Ленинград : Ленинградский государственный университет им. А.А. Жданова, 1977. 143 с.
14. Кудрявцев В.Н., Никитинский В.И., Самощенко И.С., Глазырин В.В. Эффективность правовых норм : монография. Москва, 1980. 280 с.
15. Самощенко И.С., Никитинский В.И. О понятии эффективности правовых норм. *Ученые записки ВНИИСЗ*. 1969. Вып. 18. С. 164–168.
16. Фаткуллин Ф.Н., Чулюкин Л.Д. Социальная ценность и эффективность правовой нормы. Казань, 1977. 117 с.
17. Бонк Е.Л. Общественное мнение и эффективность правовой нормы : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Москва, 1982. 215 с.
18. Жинкин С.А. Некоторые аспекты понятия эффективности норм права. *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 2004. № 1. С. 191–196.
19. Самощенко И.С., Никитинский В.И., Венгеров А.Б. К методике изучения эффективности правовых норм. *Советское государство и право*. 1971. № 3. С. 70–71.
20. Козлов В.А. Вопросы теории эффективности правовой нормы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Ленинград, 1972. 26 с.
21. Рогачева О.С. Эффективность норм административно-деликтного права : монография. Воронеж, 2011. 356 с.
22. Курагин Г.Г., Попов Л.Л. Факторы эффективности административно-правовых санкций. *Правоведение*. 1974. № 4. С. 37–45.
23. Худяков Е.А. Эффективность применения норм с административной преюдицией : учебное пособие. Москва, 1981. 34 с.

24. Нікітін Ю.В., Рощина І.О. Ефективність норм кримінального права України у попередженні злочинів : монографія. Київ, 2014. 168 с.
25. Чечот Д.М. Выявление эффективности некоторых гражданско-процессуальных норм с помощью социологических методов. *Проблемы социологии права*. 1970. Вып. 1. С. 82–84.
26. Илларионова Т.И. О категории эффективности гражданско-правовых норм. *Гражданское право, эффективность и качество* : межвузовский сборник научных трудов / под ред. О.А. Красавчикова. Свердловск, 1977. С. 70–78.
27. Пашков А.С., Чечот Д.М. Эффективность правового регулирования и методы ее выявления. *Советское государство и право*. 1965. № 8. С. 3–11.
28. Куракин О.М. Аналіз співвідношення категорії «ефективність правового регулювання» і суміжних понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 7–10.
29. Байгуллин Р.И. К вопросу об эффективности правового регулирования (опыт аксиологического подхода к проблеме). *Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Право»*. 2008. № 31. С. 5–14.
30. Рибалко Н.В., Балабан С.М. Концептуальні засади визначення ефективності адміністративно-правового регулювання: міждисциплінарний підхід. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 147–159.
31. Юровська В.В. Критерії ефективності методів адміністративного права. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон, 8–9 грудня 2017 р.). Херсон, 2017. С. 80–83.
32. Юровська В.В. Ефективність методів адміністративного права: поняття та критерії оцінювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. С. 150–155.
33. Чуприна Ю.Ю. Адміністративно-правові методи правового регулювання: сутність та зміст : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Харків, 2016. 216 с.
34. Гусарев С.В. Теоретичні проблеми методики визначення ефективності юридичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С. 60–63.
35. Лазарев В.В. Эффективность правоприменительных актов (Вопросы теории). Казань, 1975. 208 с.
36. Перепелюк А.М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Київ, 2016. 224 с.
37. Рибікова Г.В., Колеснік М.В. Основні підходи до оцінки ефективності реалізації правових норм. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 8. С. 19–22.
38. Болокан І.В. Реалізація норм адміністративного права: проблемні питання теорії та практики : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 38 с.
39. Пугинский Б.И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях. Москва, 1984. 224 с.
40. Шахов С.В. Ефективність норм адміністративного права: питання теорії та практики : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 348 с.
41. Скрыбин А.Л. Эффективность актов официального юридического толкования : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01. Ярославль, 2005. 166 с.
42. Баранов В.М. Истинность норм советского права. Проблемы теории и практики. Саратов, 1989. 400 с.
43. Жинкин С.А. Психологические проблемы эффективности права : монография. Санкт-Петербург, 2009. 376 с.
44. Лапаева В.В. Социология права. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 2008. 314 с.
45. Лапаева В.В. Исследование эффективности действия законодательства по результатам правового мониторинга. *Управление наукой и наукометрия*. 2008. № 4. С. 269–291.
46. Болокан І.В. Ефективність реалізації адміністративно-правових норм: поняття, сутність та значення. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 25–28.
47. Шахов С.В. Ефективність адміністративно-правової норми: спроба комплексного аналізу багатоаспектної категорії. *Право і суспільство*. 2018. № 5-2. С. 103–109.
48. Шмалій О.В. Правовое обеспечение эффективности исполнительной власти (теоретико-методологические аспекты) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2011. 47 с.
49. Рогачева О.С. Эффективность норм административно-деликтного права : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Воронеж, 2012. 50 с.
50. Веремеенко И.И. Административно-правовые санкции : монография. Москва : Юридическая литература, 1975. 192 с.
51. Колоколов Я.Н. Аутентическое официальное толкование норм права: теория, практика, техника : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01. Курск, 2011. 277 с.
52. Богданов А.А. Тектология (Всеобщая организационная наука) : в 2 кн. Кн. 1. /редкол. Л.И. Абалкин (отв. ред.) и др. Москва : Экономика, 1989. 304 с.

Lipynskyi V. The essence and content of the effectiveness of the interpretation of administrative tort law

Summary. The article, based on the analysis of a number of doctrinal sources, establishes the essence of the effectiveness of the interpretation of administrative tort law. It is noted that the integrity of the concept of «effective interpretation of administrative and tort law» is ensured by the following components: general social, which provides criteria and indicators that reflect the level of realization of human rights and freedoms; target, which involves the analysis of the relationship between the purpose (objectives) of the interpretation of the rule of administrative law and the actual results of legal interpretation; utilitarian, which is characterized by the onset of positive legal consequences in the social, economic, political sphere of society and the state with the least losses; political, which determines the level of assistance to the relevant legal activities to achieve the goals, objectives and functions of the state (ensuring law and order and protection of law in general, ensuring public safety and order, protection of rights and freedoms of citizens, etc.); conflict, which assesses the effectiveness of the interpretation of administrative-tort law depending on the consequences of the adoption of an act of official interpretation – reducing the level of conflict in a particular social group, team or society as a whole, etc.; economic, which reflects the level of costs for legal interpretation and their compliance with the results achieved (revenues from administrative penalties, etc.), behavioral, which determines the effectiveness of interpretation of administrative tort law depending on the suitability of the relevant results of interpretation to promote positive activity.

Key words: administrative tort rules content, efficiency, interpretation, essence.